

70250

BRASSAI SÁMUEL

SÍREMLÉKE.

ÁTADÁSI ÜNNEPÉLY

1910 OKTÓBER 2.

KIADTA

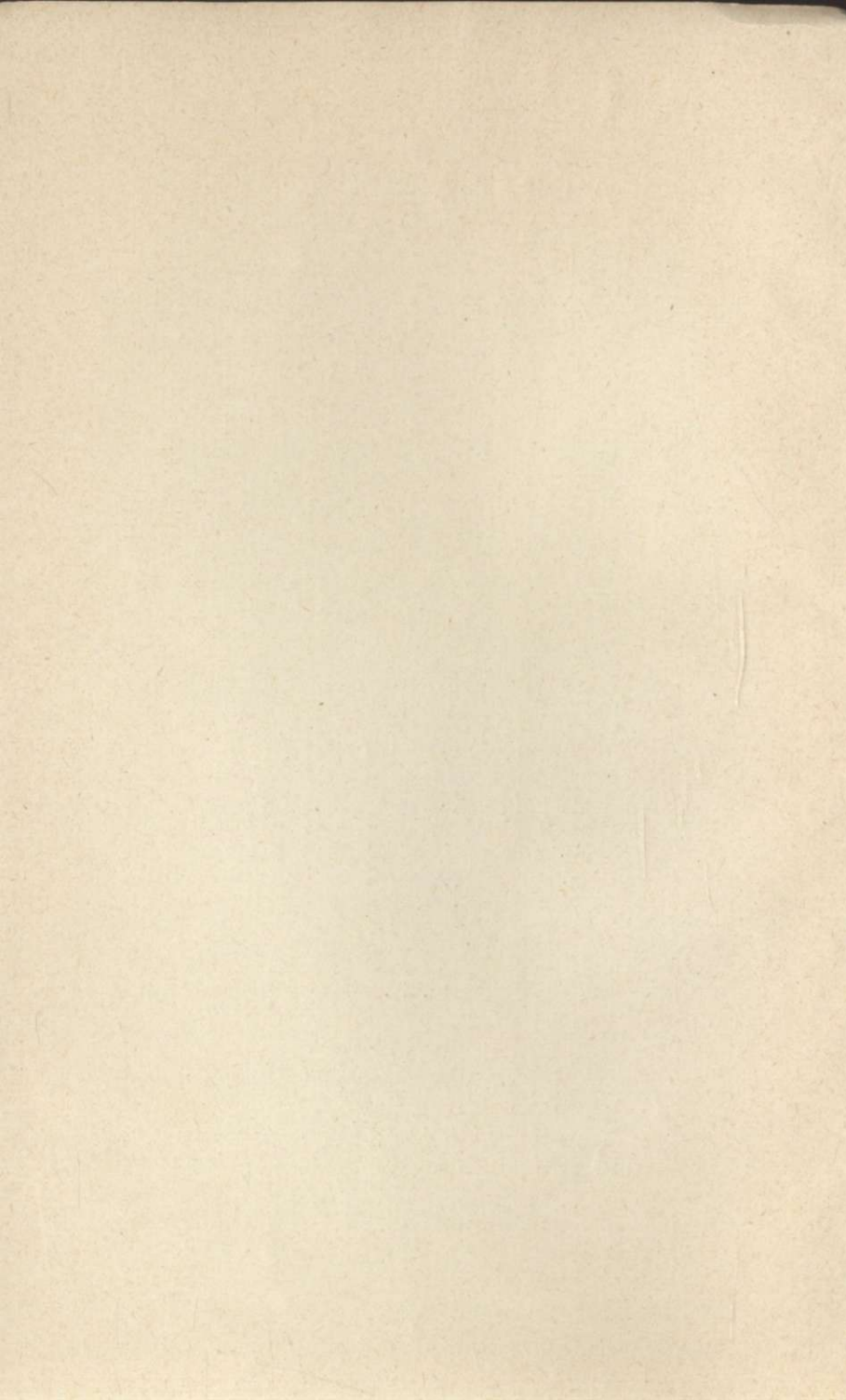
AZ EMLÉKBIZOTTSÁG.

KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1910.

BRASSAI SÁMUEL

SÍREMLÉKE.

ÁTADÁSI ÜNNEPÉLY

1910 OKTÓBER 2.

KIADTA
AZ EMLÉKBIZOTTSÁG.

KOLOZSVÁR,
NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1910.

RESEARCH PAPERS

ARTICLE

ARTICLE

ARTICLE

ARTICLE

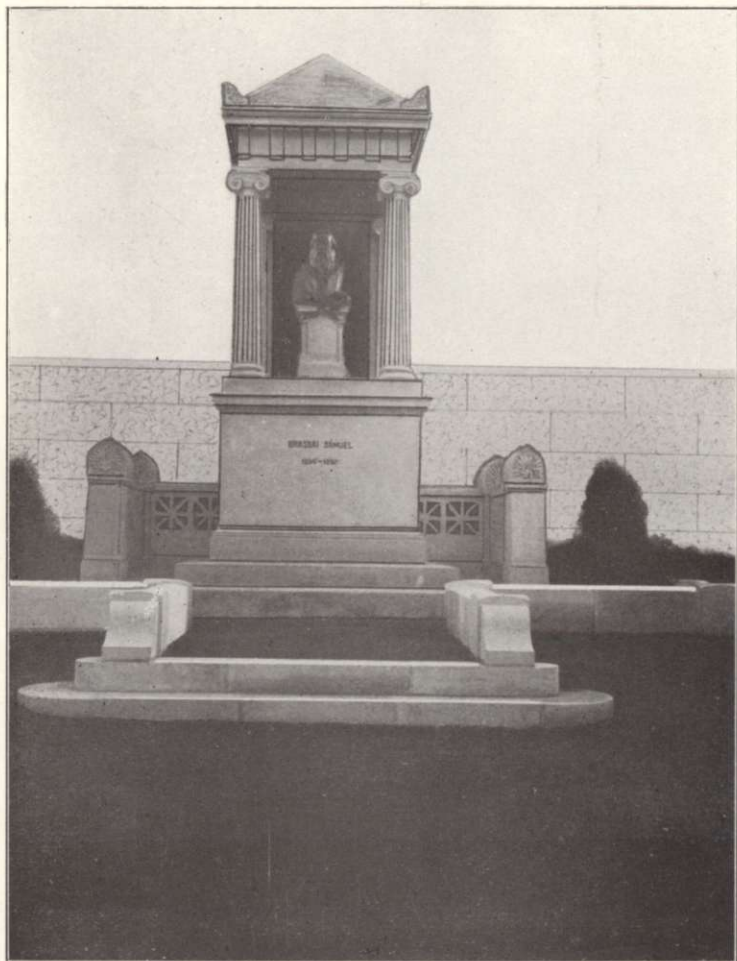
ARTICLE

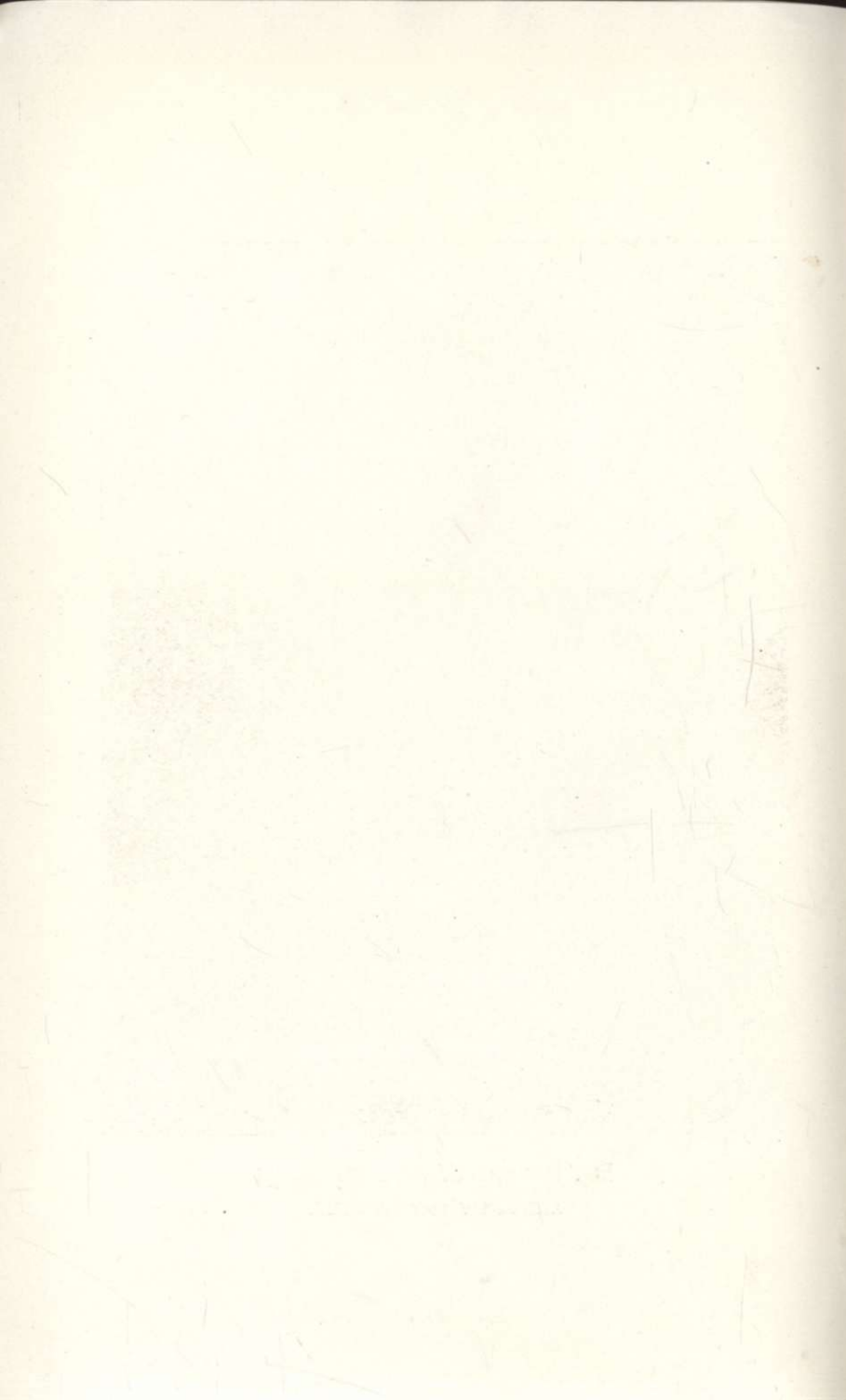
70250

ARTICLE

ARTICLE

DR. BRASSAI SÁMUEL SÍREMLÉKE
A KOLOZSVÁRI TEMETŐBEN.

I.

ELNÖKI BESZÉD.

Tartotta : DR. FARKAS LAJOS.

I. Összejöttünk, hogy a magyar tudósnak haló porait megjelölő emlékünket adjuk át az utánunk jövőknek.

Tudjuk és látjuk, hogy nem olyan ez, a mely az idők pusztító erejével megmérkőzhetik. Fel is panaszolhatnók, hogy az „incuriosa suorum aetas“, az övéi iránt közönyös kor, még abban is megvonta tőlünk segítő erejét, hogy legalább emberi számítással gondoskodjunk annak maradandóságáról. De panaszkodásunk talán éppen neki, a mi Brassainknak, fogna legjobban fájni, mert hiszen ő, mint nekem mondani szokta, nem volt „népszerű“. És miért ne bíznánk abban is, hogy a jövőendő gondoskodóbb lesz, mint a ma, mert bizonytal több oka is lesz multját féltékenyen ápolni, ha vele együtt maga is elpusztulni nem akar.

De különben is, a kegyelet a szeretet ikertestvére; nekik pedig jelképül elég a gyenge virágszál is. És nem arra tanít-e Agricola nagy életírója, hogy jeles embereinknek emlékezetét legjobban úgy becsüljük és tiszteljük, ha „tetteiket és mondásaikat“

önmagunkban ujítjuk meg, ha inkább az ő lelkületükbe, mint külső alakjuk szemléletébe mélyedünk: „ut formam ac figuram animi magis, quam corporis complectamur“; mert csak a lélek képe marad állandó és ezt más anyagban és más művészettel kifejezni, megtartani, mint az önmagunk erkölcsében, nem lehet: „forma mentis aeterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse, moribus possis“.

Mi még ismertük Brassait és a vele való állandó érintkezésben jobban is láttuk a ritka hosszú időre terjedő tudós életnek sajátosan kialakult vonásait, mint majdan azok, akik csak a hátrahagyott betűkből és ezen emlékről fogják őt ismerni.

Legyenek azért kegyesek nekem elnézni, ha ezen ünnepi alkalommal nem az ő tudományos életmunkálkodásáról közelebbről fogok szólni, hanem egyéniségének két alapvonását, úgy a mint ezek az én lelkemben lenyomódva maradtak, adom át az emlékezetnek.

II. Ennek a mi gyarló, sok viszontagsággal és sok megpróbáltatással teljes életünknek, egyik legmelegebb szívü és legbölcsebb ismerője, *Kempis*, arra figyelmeztet, hogy az ember a mindennapiság fölé két szárnynyal emelkedhetik: az *egyszerűség* és *őszinteség* által. Persze, hogy ez nem olyan könnyű dolog, mint gondoljuk. Szinte azt mondanám, meg kell öregednünk, a mire e két szárnyhoz jutottunk.

Brassait én már mint hetvenest ismertem meg közelebbről. De értelmi tehetségei talán soha sem voltak élénkebbek, biztosabban működők és egész lénye átlátszóbb, mint éppen ezen éveiben. Azon kiváltságos természetek közé tartozott, a kiknél az

elvényülés csak az élet lassankénti elmúlását, nem letörését jelenti. Rá is, mint a Catok ösére: „sensim sine sensu ingravescebat aetas“. És utolsó napjáig, ama két tulajdonságot találtam meg benne legtisztábban, legegyszerűsebben.

Kritikus hajlandósága, iskolázott észjárása, sokak előtt akadémuskodásnak tetszett. Pedig ez csak az *egyszerűnek* állandó keresése volt, a mi azután a tudományban az, a mit *átalánosnak* is neveznek. Ennek sokat feltételező mivolta, az ő tanulmányainak is más határokat jelölt ki, mint azoknál találjuk, a kik „szakszerűségükben“ a határvonalak kiterjesztését a tudás rovására menőnek veszik. Rá is fogták, hogy „polyhistor“, a minél pedig helytelenebb megítélést rá nézve nem ismerek. Mert nem a „sokat tudó“ volt Brassai, hanem a sokban, a mint ő fejezte ki „az igazit“, az általánost, a legegyszerűbbet, és tegyük hozzá, az emberi értelemre nézve legmagasabb dolgot megismerni vágyódó elme; a mint ez *Kempis* lelkében is megszólalt, midőn azt mondja: „Simplicitas intendit Deum“. Ezért vonzódott ő oly állandóan az általánosnak két legtermékenyebb vidékéhez: a nyelvtudományhoz és bölcsülethez.

Semmiről sem beszélt velem több szeretettel és melegséggel, mint nyelvünkről. Csakhogy a nyelv az ő szemléletében sem volt csupán „bizonyos hangoknak meghatározott egymásutánban való összetétele“, hanem az emberi értelem legsajátosabb tehetségének, az abstractio és generalizatio, a fogalmak kialakulásának még mindig ki nem fürkészett útja és módja. A mint már *Locke* is igyekszik kifejteni, az ú. n. tulajdonnevek kivételével, minden terminus: általánosított terminus. Megszokjuk egyik-másik indi-

viduumról alkotott complex fogalmainkat a bennük foglalt részletektől elkülöníteni, hogy aztán ne maradjon meg egyéb, mint csak a mindenikkel közös. Egyfelől erőnket haladja túl, hogy minden dolgot külön-külön eszméje szerint, külön-külön jegyezzünk meg; de másfelől maga a tudomány sem képes más módon kialakulni, mint a folytonos generalizálás által. A szók segítségével elemezzük és határozzuk meg eszméinket, velük emlékezünk. Ezért a jól megalakított nyelv, ha nem is már maga a tudomány, de annak tulnyomó része. A legtöbb tévedés a szók helytelen használatából ered. Ugyanazon kifejezés különböző eszméket ébresztvén, az ember összezavarja a dolgokat és elő áll az okoskodás megtévedése.

III. De a nyelv nemcsak gondolkozni segít, meg is őrzi gondolatainkat és átadja az utánunk jövőknek.

A mit átélünk, a miután vágyódunk, a minek örülünk, a mit elszenvedtünk, a miben megnyugvást, vigasztalást és reménységet találunk; tévedéseinket és gyarlóságainkat, kiválóságunkat és sikereinket, hitünket és szeretetünket, gyűlölségünket, szóval mindazt, a mi bennünk emberi: mind-mind a nyelv mondja el nekünk és maradékainknak. Belőle fognak szeretni és megítélni. Nyelvünk a klasszikus vádtanu, ha őseink jó erkölceitől elfordulva idegenek hináros posványába tévedtünk; a mint másfelől tanuságot tesz arról is, ha szűkös fogalmi körünkből kitudunk emelkedni és beleilleszkedni a nemzetek magasabban haladó értelmi világába. A nyelv, a mint *W. v. Humbolt* mondotta, „mélyen belefonódott az emberiség fejlődésébe, lépésről-lépésre követi helyi előre-

haladása és elmaradottságában és benne ismerhető fel a mindenkori műveltségi állapot“; a mire különben már a régi világ embere és példája is megtanít. Az öregebb *Plinius* a görög eszmék beáramlásának tulajdonította, a rómaiak élet elpusztulását: „*Ingeniorum Graeciae flatu impellimur*“. Az *Ennius* és Cato utáni költői és szónoki nyelv mohó vágygyal kap az új eszméket tolmácsoló idegen szavak és kifejezési fordulatok után és nyeresége közben nem veszi észre, mint sorvad el lassanként a római jellemnek a régies nyelvben oly híven kinyomott eredeti alapvonása: az erő és súly, a hagyományos *gravitas*. És hiába Cato előrelátása, hogy a bőbeszédűség megszokásával, a római ifjuság elszokik majd a tettektől, hiábavaló marad később *Quintilianus* figyelmeztetése is: „*Non possumus esse tam graciles* (t. i. mint a görög), *simus fortiores; subtilitate vincimur, valemus pondere*“.

A mikor Brassai utolsó éveiben egy nagy terjedelmű „tüzetes“ magyar nyelvi munka jelent meg, elmentem hozzá és megkérdeztem, mi a véleménye róla. Élénken látom ma is komoly arcját és hallom aggodalmas hangját, a mint mondá, hogy ez a munka: „valóságos csapás“ a mi nyelvünkre. Ezen szavaiban lelke mélyébe látunk és megtudjuk belőle jobban minden hosszadalmas magyarázgatásnál: mi volt neki a nemzet nyelve. Megtudjuk, hogy a mikor ő nyelvünk sajátosságait szerkezete és kitételei szerint bonczolgatta; a mikor az idegennek könnyelmű átvételét korholta: nem üres hangok mikénti összeállítását, de a faji értelem legbensőbb, legrejtettebb mélységeiben kútatja a népies lélek alkotó működését. És mily diadal volt neki, ha megtalált kincsét minden-kivel megoszthatta!

IV. És mit mondjak Brassainak őszinteségéről a mai kor emberének, a ki ezt a fogalmat már-már nem úgy ismeri, mint a társadalmi és egyéni jó erkölcsök irányító tényezőjét.

A római a „sinceritas“-ba gyűjti legértékesebb jellembeli tulajdonságait: a romlatlanságot, fedhetetlenséget, igazlelkűséget, azt a mi bennünk valóság, a természetességet, a mocsoktalanságot, a tisztaságot. Ki nem tudja közlünk, hogy mindezek Brassai egyéniségének elválhatatlan tulajdonságai voltak? Csakhogy az őszinteség eme sokat tartalmazó mivoltával jár éppen, hogy felette érzékeny, tartózkodó, hogy ne mondjam éppen félénk. Otthonos csak a bizalmas környezetben. A nagy nyilvánosság hivalkodó lármája elől kitér, elvonul, magánossá válik inkább, hogysem ellenségeibe ütköznék. Mily könnyű ezért ráfogni, hogy különczködő, magának való! De vegyük csak jól számba a mi feledhetetlen emberünk „tetteit és mondásait“: valjon találnak-e a mi, hogy ne az enyém, tiéd, hogy a mindnyájunké legyen arra szánva ne lett volna és a minek megszerzése egy egész életnek fáradságos munkája ne lett volna? Nem, ez nem különczködés, nem magának valóság. Ez az az élet, melyről *Kant* utolsó éveiből fenmaradt jegyzeteiben mondta: „Kösztlich“, nagyértékű, drága.

V. De van az őszinteségnek egy elvonultabb helye, a hol fel kell keresni, ha tisztaságában szemlélni akarjuk: az embernek vallásos hite. Sokszor beszéltünk, hogyne beszéltünk volna, a hit fenséges eszméjéről is. De az ő hitét, mindig egyformán bensőségesnek, őszintének találtam a nélkül, hogy az enyémet bántotta volna. Halála előtt két nappal

egy hozzá szeretettel ragaszkodó leánytól így vett búcsút: „*Imádkozzál értem édes leányom*“. Tegyük hozzá a többit. Én e szavaira megindulás nélkül soha se tudok gondolni; de ez nemcsak a haldokló iránt érzett megindulás, hanem az, melyet az őszintén hívő lélek szemlélése fakaszt keblünkben.

VI. Egyszerűsége és őszintesége vet tiszta fényt Brassai hazafias érzületére is. Erdélynek fia volt. Az erdős bérczek és virágos völgyek, a verőfényes és borongós, hideget és meleget, szelet és napfényt eltűnri megtanító haza gyermeke. Azé az édes anyáé a ki midőn mások gazdagságukat mutogatták, ő fiaira mutatott, kik a hivalkodó, fényűző élet helyett a küzdelmes élet nehéz iskoláját járták. A mint a normándiai halásznépé és a napfényes provánszié, a mint a kemény sváb és életvidám bajoré, a lándzsáját botként használó római kiscgazda és a pénzeszsákján pihenő főnicziaié: úgy más az erdélyi hazafi érzése is, mint az aranykalászszal ékes rónaság fiáé. De miben más? Menjenek el bérczes erdeinkbe, a hol a százados viharokat látott fáink hatalmas törzsei sűrű lombjaikkal egymást védőleg ölelkeznek és sejtelenmteljes csendjüket, árnyékukat féltve, még a napfényt is csak átszűrődve engedik át. Vagy menjenek bérceink csúcsaira, a honnét a sziklafalak meredek mélyéből az illatozó fűvek merengő zöldje mosolyog a visszaverődő fényben és csak a partjaival játszó ér vidám hangjában hallszik az élet. És ha ezen egyedüliségben e szó: hazám! tör ki keblükből: akkor megkapták a feleletet a feltett kérdésre.

De ne, ne menjenek sehová. Nézzenek végig e csendes sírban pihenő hosszú élet emlékein. És ha

erre gondolva szívük verése egy pillanatra megakad:
ez a hallgatás is megmondja, hogy a mi idehozott,
a mi ide köt: az is a *mi* hazaszeretetünk!

Emlékbízottságunk nevében átadom ezen emlék-
művet Kolozsvár szabad királyi város hatóságának.
Örködjék annak épségben maradása felett olyan
szeretettel és kegyelettel, mint a milyen a mi lelkünk-
ből jött és munkált annak létesítésénél. Egyik utolsó
nyilatkozatát írtuk rá: „A százszal haladónak“. De az
ő haladásában benne van e nemes város közművelt-
ségi előrehaladásának is egy darab története. Brassai
nélkül mi az ő korabeli Kolozsvárt szinte nem is
tudjuk elgondolni. Ezért is lehet ezen emlék váro-
sunk legsajátosabb tulajdona.

II.

JELENTÉS AZ EMLÉKMŰRŐL.

Előterjesztette: DR. BOROS GYÖRGY.

Ünneplő Közönség!

A Brassai Sámuel síremléke előtt állunk s önmagunkról kell számot adnunk. Egy magyar ember 80 évi nemzetépítő munkája van bevésve hazánk életfájába, s mi annak a mérhetlen nagy munkának az értékét itt az ő sírjánál szerettük volna szimbolikusan kifejezni. 13 esztendeig buzgólkodtunk és kísérleteztünk, hogy mindazok, a kiknek Brassai szolgálatot tett, rójják le elismerésük adóját e síremlék megalkotásával.

1897 június 26.-án eltemettük Brassait és már jul. 9.-én értekezletet tartott Dr. Farkas Lajos elnöklése alatt tisztelői és barátai kisebb társasága (dr. Farkas Gyula, Fekete Gábor, Ferencz József, Albach Géza, dr. Márki Sándor és Boros György). Az értekezleten jelenvoltak egyértelműleg azt nyilvánították, hogy a Brassai sírjához megfelelő emléket közadakozásból kell emelni, mivel az ő páratlanul álló, sok irányú közszolgálatának, csak olyan emlék felel meg, melyet a magyar nagy közönség emel.

Szerveztünk egy országos bizottságot. Fölhívásunkra szíves válaszokat, biztató megnyilatkozásokat kaptunk. Az elnökséggel együtt 89 tag vállalkozott a szent cél megvalósítására.

A bizottság elnökeivé választottak: Gr. Esterházy Kálmán az Erdélyi Múzeum-Egylet elnöke, Ferencz József unitárius püspök, dr. Farkas Lajos, a kolozsvári Ferencz József tud. egyetem rektora dr. Gyulai Pál a Magyar Tud. Akadémia igazgató tagja. Alelnökök: Fekete Gábor kir. táblai elnök, dr. Groisz Gusztáv és dr. Hegedüs Sándor orsz. képviselők, Szvacsina Géza polgármester; titkárrá Boros György theol. tanár; pénztárnokká Merza Lajos kir. tanácsos, az EMKE. pénztárnoka; jegyzővé Vass Domokos polg. isk. tanár. Egy intéző-bizottság vezetésére bízott az emlék ügye. E bizottság elnöke dr. Farkas Lajos, tagjai a titkár, a pénztáros és a jegyző.

Az Intéző-Bizottság mind a mai napig változatlanul megmaradott és ernyedetlenül folytatta munkáját, de az alelnökök közül kettő, a választmányi tagok közül immár 23 elhunyt.

Midőn az első szervezkedéssel teljesen készen voltunk és vártuk a kedvező időt, hogy a gyűjtőíveket a siker reményével kibocsáthassuk, bekövetkezett imádott Erzsébet királynénk halála. Azzal az országos nagy gyászszal és az Erzsébet-emlékre megindult gyűjtéssel szemben kiesett kezünkől a toll, lehetetlenné vált a gyűjtés megkezdése.

A gyűjtés a nagy nemzeti gyász után csak egy félévvel indult meg. Figyelmünket nem kerülte ki az a tény, hogy városok, testületek, intézetek gyűjtőívei állandóan forognak a közönség körében. A Kossuth-szobrokért való országos lelkesedést nyomon követte a Vörösmarty, Jókai és még számtalan más kisebb-nagyobb egyén vagy eszme érdekében folyó agitáció.

A helyzetet ismerve, először is támaszkodtunk az Emlék-Bizottság tagjaira, a kiknek legtöbbször lelkesen fölkarolta a szép czélt.

Mind a mellett, hogy azonnal jelentkeztek önzetlenül buzgó gyűjtőink, arra voltunk utalva, hogy a gyűjtésnek minden lehető fogását megkíséreljük.

A bizottsági tagoknak és egyeseknek kiküldöttünk

döttünk	125 ívet
Hírlapoknak	150 „
Iskoláknak és tanintézeteknek	650 „
Városoknak és vármegyéknek	189 „
Pénz- és biztosító intézeteknek	720 „
A főrendi- és képviselőház összes tagjainak	550 „
Az összes főispánoknak	60 „
Tanítótestületeknek	150 „
Unitárius egyházközsegeknek	120 „
Szelvénykönyvet kibocsátottunk	450 „

Összesen 3155 ívet

Arra is volt gondunk, hogy gyűjtésünk ne tűnjék zaklatásnak. Rendre fordultunk a különböző testületekhez. Utolsó nagyobb kísérletet 1900 év folyamán tettünk a pénzintézeteknél.

Fölvívásaink eredményéről is adunk némi tájékoztatást.

A legelső összeget 1898-ban Londonból Duka Tivadar emigráns honfitársunktól kaptuk. Ebben az évben csak 11 magánember, a Család és Iskola szerkesztője s a M. Tud. Akadémia adakozott, összesen 399 kor. 54 fillért. Ez az adat igazolja, mily nehezen nyilatkoztak meg a szívek.

Az 1899. és 1900. években értük el a legnagyobb eredményt.

1899-ben	begyűlt	4231	kor. 76 fillér.
1900-ban	"	2254	" 19 "
1901-ben	"	799	"
1902-ben	"	1871	"
1903-ban	"	471	"
1904-ben	"	1771	" 74 "
1905-ben	"	46	" 72 "
1908-ban	"	40	" 10 "

a gyűjtés eredménye 11.485 kor. 51 fillér.

Kamattal együtt fölszaporodott 1908 június végéig 13.186 K 25 fillérre. Ezt az összeget beadtuk a Magyarországi Unitárius Egyházhoz az összes irományokkal együtt további kezelés és őrizet végett. Megemlítjük, hogy összes kiadásunk: 498 K 94 fill. volt nyomtatványokra és bélyegre.

Tájékoztatás okáért legyen szabad megemlítenem, hogy adományt kaptunk 280 magánembertől. Ha a gyűjtéseket is figyelembe vesszük, az összes adakozók számát ezerre becsülhetjük. Tanintézet, tanítói vagy tanári testület adott vagy gyűjtött 59. Város és vármegye 40. Pénzintézet 43. Szelvényeskönyvvel 53. Legnagyobb adomány jött az unitárius egyháztól, 1000 kor. Legnagyobb bevételünk volt az 1904-ben rendezett koncertből, 1182.56 K. Ezért nagy hálaára kötelezett a báró Bánffy Zoltánné ömél. elnöklete alatt működött rendező-bizottság: Ferencz Józsefné, Farkas Ödönné, dr. Boros Györgyné, dr. Brandt Józsefné, Inczédy Sámuelné, Kozma Ferenczné, dr. Óváry Kelemenné, Pákey Lajosné, dr. Pisztory Mórné, Rigó Anna, Szvacšina Gézané.

Hálás elismeréssel emlékezünk még a helybeli hirlapokról, melyek mindig készséggel adták ki

fölvívásainkat és értesítéseinket, lelkesen közreműködtek az érdeklődés ébresztésében. Névszerint is megemlíjtük a Budapesti Hírlapot, mint legnagyobb gyűjtőt. 902 kor. 59 fillért küldött be.

Az Intézőbizottságnak és a Választmánynak a gyűjtés mellett a síremlék helye és terve okozott nagy gondot.

Hálás köszönettel emeljük ki, hogy Kolozsvár szab. kir. város tanácsa a *sírhelyet* legnagyobb készséggel ingyen ajánlotta föl. Azt a hol a b. e. nagyférfiú hamvai pihentek, műszaki szempontból nem találtuk alkalmasnak, mivel a Bölöni Farkas Sándor síremlékéhez igen közel lett volna, a mi hátrányára vált volna mindkettőnek, de a hely is igen szűknek, eldugottnak és nehezen hozzáférhetőnek bizonyult.

Kolozsvár város tanácsa készséggel átengedett egy másik helyet az elsőtől északnyugati irányban a középső út hajlásában, de ez is szűknek bizonyult, s a mellett költséges építést vont volna maga után.

Végül abban állapodtunk meg, a melyen az Emlék áll. Ennek az az előnye van, hogy a túlszűfolt nagytemetőnek legfelsőbb végpontját uralja és a középső útról több száz lépésről szemlélhető. A sírban pihenő nagy tudós férfiúnak mindenben legjobban megfelel az a méltóságteljes csönd és nyugalom, a mi itt körülveszi. Nagyon óhajtottuk volna, hogy könnyebben hozzá férhető legyen, de mivel más alkalmas helyet egyáltalában nem találtunk, örvendünk, hogy ilyennel megtisztelhattuk.

Az emlékmű. Sok szó és érdekes eszmecsere folyt a fölött, hogy a köztemetőben síremlék s a Múzeum-kertben szobor állíttassék föl.

Végső megállapodásunk az lett, hogy a síreléket mindenestre fölállítjuk, s ha gyűjtésünk kedvező lesz, akkor a szoborra fordítjuk figyelmünket.

Eredeti gondolatunk az volt, hogy legalább 20.000 korona be fog gyűlni. Pákey Lajos főmérnököt még 1897-ben föl hívtuk, hogy készítsen tervet és azt mutassa be. Az első terv egy magas talapzaton álló kis görög templom előcsarnokát szimbolizálta két oszlopsorral. A középső oszlopok között állott volna Brassai mellszobra, előtte egy sarkophag. E nagyobbszabású, szép tervről le kellett mondanunk a megfelelő pénz hiánya miatt.

Áttértünk az egyszerűbb tervhez, melyet meg is valósítottunk. 1910. januárius 27-én végérvényesen kimondotta bizottságunk, hogy ezt a tervet a mostani helyre fölállíttatja.

A tervező és bizottságunk teljesen egyetértett abban, hogy a Brassai emléket megörökítő mű lehetőleg egyszerű, de nemes arányaiban gazdag legyen, mert csakis ilyen felel meg a classikus tudós egyéniségének.

Ime a mű itt áll előttünk. Néma és szótalán, ha közönséges, vagy kiáltó symbolumokat, csengő szólamokat keresünk rajta; ellenben megható, mint valamely hatalmas sonata, ha iskolázott szemmel és értelemmel figyeljük.

Mi nem is kíséreljük meg ez emlék megszólaltatását, de az általános tudnivalókat tisztelettel nyilvánosságra hozzuk:

Az emlékmű lépcsői alatt épített boltozatos kriptában van elhelyezve a mindnyájunk emlékében élő dr. Brassai Sámuel, a híres „Brassai bácsi”. Folyó évi április 29-én bizottságunk tagjai, az uni-

tárus egyház K. Tanácsának kiküldött képviselői és a város kiküldöttjei jelenlétében kivettük az épségben levő érczkoporsót a sírból, s miután dr. Boros György dékán imát és áldást mondott a koporsó fölött, áthelyeztük ide, állandó nyugvó helyére.

A kriptá fölött lépcsőzetes emelkedésen áll egy 2 méter szélességet meghaladó négyzetes kötömb e felirattal:

BRASSAI SÁMUEL

1800—1897.

E fölött emelkedik fölfelé 4 köoszlop, melyeknek mindenike egész kötömbből van kifaragva. Az oszlopok fejei és lábai a jón és dor stylusnak olynemű összeegyeztetései, a melyből minta gyanánt is csak egy létezett az ókori Phigaliai templomnál, a mely Krisztus előtt 400 évvel épült s darabjai a britt muzeumban őriztetnek.

Az emlékmű dor párkányzattal s azon fölül piramis alakkal végződik. Az egész mű magassága 6.65 méter.

Az oszlopok által kiképzett űrben van egy szabadon álló postament, rajta $1\frac{1}{2}$ életnagyságú bronz mellszobor, s ennek alsó részén egy vörös rézből vert koszorú. A koszorú levelei a Brassai nevről 1838 ban „Brassaia actionophora” néven nevezett s ma is e néven ismert kúszó növény leveleit ábrázolják. E növényt Endlicher, híres botanikus fedezte föl s ő tüntette ki Brassainkat vele.

A mellszobor háttere egy csiszolt syenit lap, melyre rá van vésve:

„A SZÁZZAL HALADÓNAK.“

A NEMZETI KEGYELET

1910.

Ez a rövid fölrirat legjobban megfelel a Brassai egyéniségének, de azt hisszük, a gondolatának is. Ő mindig elég ifjúnak érezte magát arra, hogy a legújabb eszmékkel is foglalkozzék, a korral haladjon s a legifjabb emberekkel is éreztesse jószágát és tanítását.

Az Emlékmű főtömbjét három oldalról egy szintén görög stílusú, áttört kőkeret határolja, mely a mű építészeti és térbeli hatását, valamint körvonalainak arányait előnyös módon érvényre juttatja.

Ezekén kívül az emlékmű kis udvara is símán faragott kövekkel van határolva. E keretet alacsony zöld bokrok övezik.

Ha mindezeket a tényezőket egybe foglaljuk, ha figyelembe vesszük a körülötte levő síremlékek és fák hatását is, ha látjuk mily philosophikus nyugodtsággal tekint rá innen Kolozsvárra, az ő szeretett városára, hol hosszú életének legnagyobb részét töltötte el, egy ideig mint hírlapíró, majd mint gimnáziumi és egyetemi tanár, mint múzeumőr, mint a kolozsvári zeneélet és a hazai tudomány és művelődés központja, irányítója és tekintélye, azt hisszük, hogy ez az emlékmű a lehető legszerencsésebben van megvalósítva. Azt hisszük a néhai nagy férfiú iránt érdeklődő, az emlékművek értékét becsülni tudó s ez emlékműre áldozó közönség megalégedéssel fogadja a Brassai-síremléket.

Mi, a kiküldött bizottság, nyugodt lélekkel és

örömmel állunk, ebben a régóta várt pillanatban, az emlékmű előtt. A ránk bizottakban igazi lelkesedéssel jártunk el. Mindeneket megkísérlettünk. Ha nem is értük el a kitűzött legfőbb célt, hálásan ismerjük el, hogy a minden oldalról igénybe vett s teljességgel nem gazdag magyar közönség, lerótt a Brassai iránti tartozását.

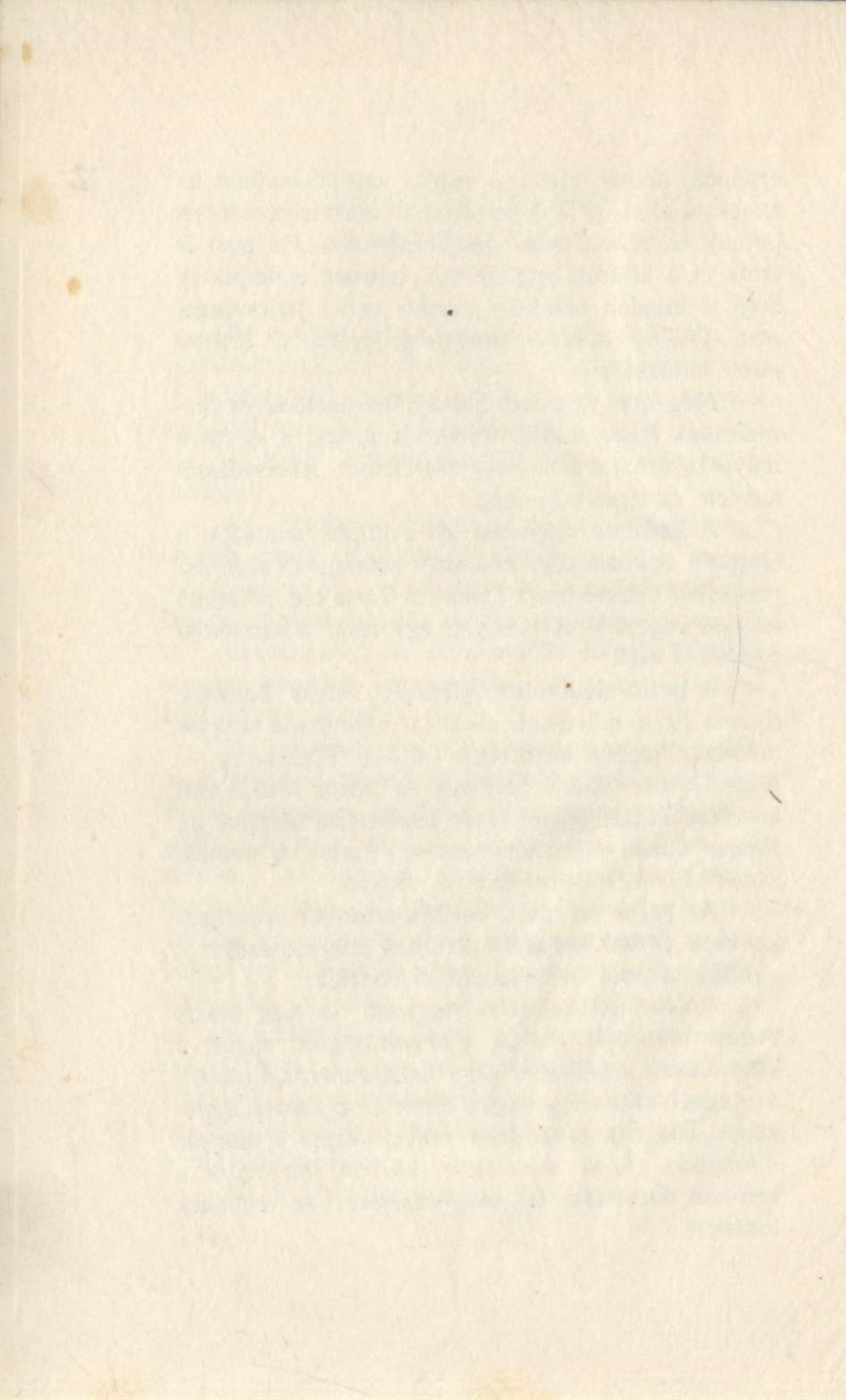
Még csak egy van hátra : köszönetünk és elismerésünk Pákey Lajos főmérnök úrnak, a ki ezt a művet a néhai iránti mély szeretetből, lelkesedéssel tervezte és teremtette meg.

A földalatti alapozást és a kriptá munkáját a Gurisatti Antonio-cég, az összes kőfaragó és szobrász munkákat Gerstenbrein Tamás és Társa cég kőfaragó telepén végezték. A kőanyag egy része a bácstoroki bányából való.

A bronz-mellszobor mintáját Veress Zoltánné Kozma Erzsí művésznő alkotta s a Hungaria magyar műérczöntődében készítette a Galli és Vignati-cég. — A mellszobor aljára helyezett és vörös rézből vert koszorút Téglás József tanár részletrajza alapján íj. Knauer József műlakatos mester, a kertészeti munkát Zobácz Ferencz városi kertész végezte.

Az egész mű és a külső díszítéshez szükséges kellékek 14.300 koronába kerültek, mely összeget a gyűjtött alapból és kamatjaiból fedeztük.

Brassai Sámuel első nagyobb és még ma is becses munkáját írta „a gyönyörűségről, melyet a szép művek szemlélése vagy hallása okoz bennünk“, a magyar közönség, vagyis tisztelői és barátai emlékének szentelik ezt a szép művet. Vajha a magyar ifjúságban ennek szemlélése közben, fölébredne a szépnek szeretése és megbecsülése, az emlékek tisztelete.

DR. BRASSAI SÁMUEL SÍREMLÉKE
A KOLOZSVÁRI TEMETŐBEN.

III.

ÜNNEPI BESZÉD.

Mondotta: FERENCZ JÓZSEF, unitárius püspök.

Tizenhárom éve mult annak, kegyeletes érzésekkel e helyen ily szép számmal egybegyűlt közönség, hogy dr. Brassai Sámuel, a mi Brassai bácsinkat halála felett mélyen érzett fájdalommal koporsója mellett elsirattuk s most midőn sikerült végre az ő sírját egy szerény síremléssel is megjelölni, egybegyűltünk ismét, hogy még egyszer együttes hódolatunkkal övezzük körül az ő szép és nagy emlékét. Együttes hódolatot mondék, mert külön-külön, egyenként bizonyára mindnyájan, kik itt jelen vagyunk, gyakran foglalkoztunk az ő emlékével s foglalkozni fogunk azzal ezután is, nemcsak mi, a ma élő nemzedék, hanem foglalkozni fognak ezzel az utánunk jövő nemzedékek is. Mert Brassai oly nyomokat hagyott hátra maga után a tudomány nagy mezején, annak csaknem minden mesgyéjén, a melyeket az egymásra boruló századok sem fognak egyhamar eltakarni. Itt is, ott is rátalál azokra az, a ki a tudományoknak bármely mesgyéjén elindul, hogy magának egyik vagy másik mezőn ismereteket szerezzen s azokból egykor koszorút fonhasson homlokára.

Valóban, bámulatos agyrendszer volt a Brassaié.

A tudomány egyes ágaiban sokan felülmulhatták s mulhatják ezután még inkább. De az összes tudományokból annyi ismeretet szerezni, agyában elraktározni, mint ő tevő, bizony kevés embernek adatott meg a tehetség. Mondhatni, hogy e tekintetben egyedül állott. És a mi még inkább emeli érdemeit, Brassai nem rejtette véka alá ismereteit, hanem igyekezett azokat a mások javára is értékesíteni. Ő nem tartozott azok közé a tudósok közé, a kik tudományukba burkolózva, a mint mondani szokás, begombolózva, megközelíthetetlenek s a társadalomnak inkább csak díszére szolgálnak, de hasznot annak keveset vagy éppen semmit sem hajtanak. Brassaihoz mindenki bátran és bizalommal közelíthetett, a ki tőle valamit megtudni, tanulni akart. Örömet talált benne, ha ismereteiből csak egy parányit is másokkal megoszthatott. Kora ifjúságától késő vénségéig élő szóval szintúgy, mint nagyszámú s csaknem minden tudományszakra kiterjedő tankönyveivel, ki tudná megmondani, hány ifjúnak gyűjtött világot elméjében, hányban ébresztette fel a tudás vágyát és hánynak könnyítette meg útját a haladásban, előbb magánházaknál, mint nevelő, majd középiskolákban és végre a tudományegyetemen, mint tanár. És a mi több, hányak nyújtott anyagilag is segédkezet, hogy magát kiművelje, tökéletesítse? Mert a kiben ő tehetséget látott, azt nemcsak tanítani, hanem azért áldozni is kész volt s nem egy ember köszönheti neki, hogy pályára segítette s életmódhoz juttatta, valamint nem egynek adta kezébe az író tollat is, melylyel magának babérokát szerezhetett. És a mit életében gyakorolt ily nemű jótéteményei mellett megtakaríthatott, azt is a nevelés oltárára tette le,

hogyan szolgáljon az helyette továbbra is a tudománynak, a magyar nemzeti kulturának.

Azonban a midőn én s velem együtt, hiszem, mindnyájan tisztelettel hajlunk meg Brassainak, mint tudósnak, emléke előtt, bennem, mint az egyház szolgájában, a kinek a legnagyobb öröme telik abban, ha a hitet és vallásos érzést mások is becsben tartják s keblükben ápolják, bennem a Brassai iránti tiszteletet nagy mértékben fokozza az, hogy ő rendkívüli tudományossága mellett is hívő tudott maradni. Mert Brassai nem volt hitetlen, legkevésbé Isten tagadó, mint — tisztelet a kivételeknek — a tudósok s ezek között különösen a természettudósok legnagyobb része, a kik a természet örök és változhatatlan törvényei mellett sehogy és sehöl sem tudnak helyet találni egy személyes Istennek a világegyetemben. Brassai az anyag és erő imádóival Büchnerrel, Moleschottal, Vogttal és társaikkal szemben is felvette a keztyűt s nem a theologusok gyakran elfogultságával és szörszálhasogatásával, hanem a bölcselő nyugodtságával és okoskodásával igyekezett egy személyes Istenben való hitét védelmezni s arról másokat is meggyőzni. Legyen szabad e tekintetben a „A jövő vallása“ cím alatt tartott egy felolvasására hivatkoznom, a melyben a többek között ezeket mondja: „A személyiséget Istentől, mint öntudatos valóságtól, ha tetszik, lénytől megtagadni józanul nem lehet. Megtámadóinak csak egy félreértés adhat fegyvert a kezébe, t. i., ha a személyiség fogalmát csak az emberi egyéniséggel korlátozó értelemben vennők“. (Brassai: Nézetek a vallás eszméjéről 36. l.) Általában Brassai különösen utóbbi éveiben nagyon sokat és szívesen foglalkozott a vallással s azt mind a mellett,

hogy a mint erre felolvasásaiban rámutatott, „a theologia nem egyszer kivetköztetett igazi jelleméből s dogmákat faragott belőle, a vallást mégis oly egyetemes és elterjedt hatalomnak tartotta, a melyet eléggé meg nem becsülhetünk s benne eléggé meg nem bízhatunk“. (U. o. 124 l.)

Messze vezetne, de nem is tartozik ide, hogy én a Brassai theologiai értekezéseire s vallási nézeteire kiterjeszkedjem, de azt még sem hallgathatom el, hogy mily nagy súlyt helyezett s mily fontosságot tulajdonított ő a vallásos érzésnek. Egy felolvasásában különösen a Comte positivismusát s általában a philosophusok által felállított erkölcsi főelveket ismertetve, így szól: „A vallás és philosophia versenye az erkölcsiség előmozdításában egy történetet juttat eszembe. Az athéneiek — úgymond — bizonyos középületet akarván felállítani, a végrehajtásra két építőmester jelentkezett a népgyűlés előtt. Az első, a ki szólott, előadta részletesen és terjedelmesen az épület tervét és építés módját. A másodikra kerülvén a szólás sora, csak ennyit monda: „Én, a mit műtársam elbeszéle,“ megcsinálom“ és a nép emezt bízta meg az építéssel. Az elsőbb architectus a philosophia, a másik a vallás képét viseli. Ebből kiindulva aztán a legrégibb időktől kezdve napjainkig történeti példákkal bizonyítja, hogy mennyire együtt jár a társadalomban a vallásos érzés hanyatlásával az erkölcsiség hanyatlása is. „Minden ember hát — ezzel végzi felolvasását — a kinek az erkölcsiség ügye szíven fekszik, törekedjék magában s a kire hatni bír, másokban is a vallásos érzelmet ápolni, éleszteni, erősíteni és társadalmi körében terjesztetni.“ (U. o. 125. és 126. l.).

Ime, a tudós Brassai mellett a hívő, a vallásos érzelmű Brassai!

Szólhatnék még Brassainak társadalmi életéről is, a melyben szintén sok jellemző és tiszteletre méltó vonással találkozunk. Brassait sem tudományos munkássága, sem családnélküli magányos élete nem tette zárkózottá, a társadalmi élet iránt fogékonytalanná, érzéketlenné. Ő éppen oly jól találta magát az emberek között, mint könyvei között; éppen oly szívesen foglalkozott a napi eseményekkel, gyakran még a szárnyra kelt hírekkel is, mint a logaritmussokkal vagy a nyelvekkel, mint a philosophiai kérdésekkel vagy a természet vizsgálásával s ép úgy gyönyörködött a csillagok járásában, mint egy művészi zene összhangjában, vagy egy szép festmény színpompájában. Ez utóbbiakért kész volt nagy utakat megtenni. Kedélye még 80—90 éves korában is sok ifjuét fölülmulta. Erről bizonyóságot tehet itt Kolozsvárt is nem egy család, a melyeket örömet meglátogatott és a melynek tagjai őt szintén örömet keresték fel. Látogatóiért, vendégeiért ő mindig szívesen letette könyveit kezéből és szívesen fogadta őket. Komoly tudományos vitatkozásait — mert Brassainak a vitatkozás mondhatni eleme volt — bírálatait, a melyeknek gyakran éle is volt, áldott humorával annyira megaranyozta, hogy azok által megbántva, megsértve senki sem érezhette magát. Nem is hiszem, hogy Brassainak ellensége lett volna az is, a kivel így összetűzött, még legyőzetése esetében is, ha Brassait személyesen ismerte és nemes lelkébe bepillantott.

De nem életrajz írása az én feladatom itt. A miket mondék, azok is inkább csak szilánkok lehetnek ahoz. Én ezúttal csak öröömnek kívántam

kifejezést adni, a mi bizonyára mindnyájunknak öröme, hogy ez egyszerű síremlék felállításával is csekély jelét adhatjuk a Brassai emléke iránti határtalan tiszteletünknek és hódolatunknak. A mi kegyes érzelmeinkből fakadó tisztelet és hódolat szolgáljon díszetül s emelje becsét e szerény síremléknek, a melynél jóval maradandóbb és sokkal értékesebb emléket emelt Brassai önmagának közel 100 évre terjedt életén át a tudományok művelése és fejlesztése körül kifejtett, szinte páratlan munkásságával.

Áldás emléken! Én ezennel leteszem síremlékére a magyarországi unitárius egyház nevében, a melynek iskoláiban csaknem minden iskolát megelőzőleg, a szakrendszer behozatalával, a magyar nyelvnek tan-nyelvvé tételével és más ujításaival, tan- és nevelés ügyét reformálta s az egyháznak egész életében szellemi fénye, büszkesége és dicsekedése volt — ezennel leteszem az első koszorút.

AZ EMLÉKMŰ ÁTVÉTELE.

SZVACSINA GÉZA, Kolozsvár város polgármesterének beszéde.

Mélyen tisztelt közönség!

Midőn a kegyeletnek emez ünnepén Kolozsvár város törvényhatósága nevében átveszem a letűnt század kiváló emberének, Magyarország egyik legnagyobb tudósának, Brassai Sámuelnek síremlékét, lelkemben megelevenedik annak a férfiúnak az emléke, a ki lángeszével, tudományos ismereteinek nagy tárházával és kiváló jellemével megvilágított egy századot, tanított egymást követő nemzedékeket, hirdetője volt örök igazságoknak, terjesztője volt a szépségnek, a jónak, a nemesnek és munkás életével fényt és dicsőséget szerzett ennek a városnak.

Mert bár tudományos munkái és tanai, e város szűk határait messze túlhaladva, közkinccsei lettek egy országnak és bár nem itt ringott bölcsője, Kolozsvár városa büszkén mondhatja, hogy Brassai Sámuel, a múlt századnak ez a nagy embere, a kinek érdemei előtt a tudomány minden művelője meghajlik — az Ő fia volt.

Ővé életében és Ővé haló porában.

Itt élt mi közöttünk.

Szelleme behatolt a közélet minden rétegébe.

Tanai földerítették az elméket, ismeretekkel

töltötték be a lelkeket és örök igazságokkal gazdagították a tudományt.

Élete, mint folyton égő világosság, nemzedékeknek szolgált útmutatóul.

Sírja fölött pedig ez az emlék, a mit a nemzeti kegyelet emelt nyugvó porai fölé, nemcsak el nem muló érdemeinek lesz a hirdetője, de hirdetni fogja azt a hálát is, a mit a nemzet fiai éreznek nagyjaik iránt.

Ezt érzem én is e pillanatban és ennek az érzésnek adok kifejezést Kolozsvár városa nevében, midőn síremlékét gondozás és megőrzés végett átveszem.

Átveszem, mint nemzeti ereklyét. Minden kis részében a nemzeti kegyelet nyer kifejezést. Átveszem, mint a város közkincsét, melynek értékét és becsét nagy fiának, Brassai Sámuelnek hallhatatlan érdemei alkotják.

És ígérem, hogy Kolozsvár városa kegyelettel fogja őrizni és gondozni időtlen időkig. Úgy legyen.

* * *

A koszorún: *Kolozsvár szab. kir. város közönsége, Brassai Sámuel emlékének* (piros és kék).

AZ EMLÉKMŰ MEGKOSZORÚZÁSA.

Az Unitárius Egyház nevében

FERENCZ JÓZSEF püspök.

A koszorún: *A Magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa — Dr. Brassai Sámuel emlékének* (nemzeti szín).

A Magyar Tudományos Akadémia nevében

DR. SZÁDECZKY LAJOS r. tag.

A M. T. A. nevében és megbízásából teszem le ezt a koszorút, melyet „*dicsőemlékü tiszteleti tagjának*“ küldött; az ő halhatatlansága, miként az első évtized próbáját kiállotta: úgy fog daczolni tovább is időn s enyészeten s megmarad időtlen-időkhig a magyar tudomány egyik fő-főbűszkeségének.

Brassai Sámuel emlékét a M. T. A. mindig kegyelettel fogja ápolni és megőrizni!

A koszorún: *A magyar Tudományos Akadémia — Dicső emlékü tiszteleti tagjának.*

A m. kir. Ferencs J. Tudományegyetem nevében

DR. SZÁDECZKY LAJOS e. i. rektor.

E második koszorúval a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudományegyetem tanácsa áldoz kegyelettel az egyetem egykori nagynevű Rectorának.

Az alapítók és úttörők egyike volt. Egyetemünk növekedésével együtt fog nőni és erősödni az a szellem is, melyet Brassaitól és társaitól örököltünk s melyet ápolni és fejleszteni erkölcsi és hazafias kötelességünknek tartunk.

A mint ő a Székelykő és a szabad természet vadrózsáit átültette nemzeti irodalmunk virágos kertjébe, a mint a nép lelkét átvarázsolta a tudomány világába: úgy plántálgatjuk mi az ő eszméit és szellemét az ifjú nemzedék szívébe.

Az ő dicső emléke — a költő szerint: eszmévé finomulva — örökké élni fog Egyetemünk falai között és szellemi öröksége mindig drága kincse lesz az alma maternek!

A koszorún: *A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Tanácsa — Dr. Brassai Sámuel, az egyetem egykori rektora Emlékének.*

A kolozsvári F. J. T. Egyetem Matematikai és Természettudományi kar nevében

DR. FABINYI RUDOLF egyetemi tanár.

A ki egy hosszú, évszázados emberöltőn át a tiszta tudomány önzetlen bajnoka valál, a ki sok ifjú generáció tudmányszomjas lelkébe csepegtetted a tudomány igazságait, a ki magyar nyelvünk zengzetes igéinek idegen salaktól megtisztításáért győzelmes harcokat vívált, az universalis tudósnak s a nemzeti kultúra fölkent apostolának emlékkövére teszem le e babérkoszorút, a kolozsvári tud. egyetem matematikai és természettudományi karának nevében, kegyelefes megemlékezéssel a kar kebelében kifejtett hosszú, áldásos működésedre.

A koszorún: *A mennyiségtani és természettudományi kar kegyelete jeléül — Dr. Brassai Sámuelnek.*

A Magyar Természettudományi Társulat nevében

DR. FABINYI RUDOLF r. tag.

Annak, a kit a mindenség alkotójába vetett hitének megerősítésében, az élet és a természet körülötte lezajló jelenségeinek filozóf szemlélése vezetett, a ki az enyészetben is mindenütt ott látta a tavasz ébredő csiráit s meggyőződésének ígét egész életén át hirdette, a természettudósnak és természetbarátnak emlékére teszem le e pálmakoszorút, a Királyi Magyar Természettudományi társulat nevében.

A szalagon: *Kir. Magyar Természettudományi Társulat — Dr. Brassai Sámuel emlékének.*

Az Erdélyi Múzeum-Egylet nevében

DR. LECHNER KÁROLY egyet. tanár, elnök.

Brassai Sámuel!

Fogadd az Erdélyi Múzeum-Egyesület pálmacsokrát. Búzgó alelnöke, tudós osztályelnöke, fáradhatatlan munkása voltál társulatunknak. Az Egyesület örök hálájának, igaz kegyeletének, kitüntető elismerésének és a végtelenségig fel-felújuló megemlékezésének ad kifejezést ezen csokor által.

A szalagon: *Az Erdélyi Múzeum-Egylet — Dr. Brassai Sámuelnek (fehér).*

Az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében

DÓZSA ENDRE elnök.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében és képviselésében teszem le e koszorút kegyelettel a te síremlékedre, Brassai Sámuel, ki nekünk tiszteleti tagunk, atyai vezetőnk s szeretett nesztorunk voltál. Legyen e koszorú koszorúja az emlékezésnek. A „nemzeti kegyelet“ szentelte ez ünnepén mi is szívünk egész melegével, lelkesültségünk teljességével adózunk. De legyen e koszorú koszorúja a háládatosságnak és büszkeségnek is, hogy te, a ki az „egyszerűség és őszinteség szárnyain“ az emberiség legnagyobbjai közé emelkedve, e szegény nemzet egyik gazdagsága lettél, a miénk voltál életed minden gondolatával és miénk maradtál tanításaidnak örök igazságaival. És legyen végül e koszorú is záloga azon szent fogadalomnak, hogy a mint a nemzet szívdobbanásának e magasztos pillanatában síremlékedet a koszorúk előzőnlík, bármely megismétlődésével e szívdobbanásnak a te síremléked koszorúzatlanúl ne maradjon soha!

A koszorún: *Az Erdélyi Irodalmi Társaság — Brassai Sámuel emlékének.*

A kolozsvári unitárius kollégium nevében

DR. GÁL KELEMEN igazgató.

A kolozsvári unitárius kollégium tanári kara és ifjúsága nevében teszem le ezt a koszorút annak a halhatatlan szellemnek a sírjára, a ki fénye, ragyogása, dicsősége és büszkesége volt nemcsak a kollé-

giumnak, hanem egész magyar nemzeti tudományosságunknak, a kinek neve ma már mindinkább kivesző fogalmat jelent, a kinek szellemi örökségéhez tanulni és okulni járunk ma is és járni fognak még sokáig az utánunk következő nemzedékek.

Legyen hála, örök dicsőség és hódoló elismerés halhatatlan szellemednek és ragyogjon e szellem mind fényesebb ragyogással a nemzeti művelődés útjain, útmutató fénnnyel a nemzeti genius dicsőségére!

A koszorún: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium — egykori büszkeségének.*

* * *

A Kolozsvári róm. kath. főgimnázium. — Brassai Sámuel emlékének.

* * *

Csegezi Mihály és neje Albert Ilka — Örök tiszteletük és szeretetük jeléül.

* * *

Wass Ottilia. — Emlékül a mult időkre. (Fehér szalag).

TÁVIRATOK.

Budapesti Tudományegyetem.

A meghívó késői kézhezvétele, másrészt a nagy távolság miatt a személyes képviselétről már nem gondoskodhatunk. Lélekben azonban jelen vagyunk és kegyelettel adózunk a megdicsőült emlékének.

Sághy rektor.

A possonyi evang. theol. akadémia tanári kara.

Brassai bácsi emlékét együtt ünnepeljük a kolozsvári testvérekkel. Áldás, a világosság, hit és erkölcs nagy apostolának emlékére.

Dr. Concha Győző, Budapest.

A nemzet nagy tanítója, a mély gondolkozó, az igaz ember, Brassai síremlékének felállításakor megindulva gondolok az ő elmulthatatlan érdemeire s barátságáért hálás kegyelettel szívemben örvendek, hogy külső jel is őrzi azon emléket.

Dr. Ferencsi Zoltán, Budapest.

Nagy hazánkfia síremlékének leleplezése alkalmából, hivatalom és magam nevében legmelegebb üdvözlötünket küldöm, kegyeletes érzéssel gondolva megboldogultnak halhatatlan érdemeire.

Gönczy Béla, Budapest.

Brassai bácsi síremlékének leleplezésén nem vehetek részt, de a nagy tudós és áldott jó ember emlékezetének ünnepélyén gondolatban részt veszek. Hálás köszönettel.

